

УДК 903.5+903.23[9477.75) “– 04/– 03”

Сай Т. М.

ХТО БУВ ВЛАСНИКОМ ДЕРЕВ'ЯНИХ ЧАШ?

У статті розглядаються поховання скіфів з дерев'яними чашами Лісостепового Подніпров'я і Північного Причорномор'я V–IV ст. до н. е. Наводиться характеристика поховальних споруд, супроводжуючого інвентаря і визначається, яке місце займав у суспільстві власник дерев'яних чаш.

Ключові слова: поховання, соціальний стан, суспільство, чаші.

Знахідки металевих елементів дерев'яних чаш у скіфських поховальних пам'ятках добре відомі. Проте існує думка, що чаші малочисельні або частково зруйновані, тому й не дають достатньої інформації щодо місця, яке вони займали в житті скіфів. Вирішити цю проблему можна, відповівши на питання, кому належали дерев'яні чаші. Ми не перші, хто звертається до цього аспекту скіфського життя. Так, В. О. Рябова і О. Е. Фіалко зазначають, що дерев'яні чаші, оздоблені металевими платівками, належали чоловікам високого статусу, воїнам. О. Е. Фіалко підкреслює, що в жіночих похованнях дерев'яного посуду з металевими аплікаціями не виявлено навіть серед так званих поховань жінок-воїнів — амазонок [28, с. 44; 32].

Проблемам вивчення питань соціального устрою скіфського суспільства дослідники приділили більше уваги. Вони розробили критерії для виділення прошарків скіфського суспільства саме для IV ст. до н. е., оскільки в той час відбувався процес масового будівництва курганів.

Перший, хто запропонував критерії ранжування похованого залежно від розмірів поховальної споруди, був Б. М. Мозолевський. На його думку, головним показником класифікації курганів скіфської знаті IV–III ст. до н. е. виступає висота кургану. За цим показником скіфську аристократію можна розподілити на чотири групи, відповідно до висоти насипів: 1) 2–4,5 м; 2) 4,8–7 м; 3) 8–11 м; 4) 14–22 м [31, с. 246–249].

Далі в своїх дослідженнях просунувся В. Ф. Генінг. Він стверджував, що на статус похованого у суспільстві вказує його поховальна споруда. Тобто та кількість суспільної праці, яку було витрачено на зведення кургану, а також супроводжувальні речі або наявність слуг в осіб найвищого рангу. Вчений, базуючись на матеріалах скіфських поховань IV ст. до н. е., розподілив суспільство скіфів на сім груп. В основу диференціації він поклав середній показник для кожної групи, що ґрунтується на 10 ознаках (висота і діаметр кургану, на-

явність кріпиди і рову, розміри дромосу і поховальної камери, наявність і кількість супроводжуючих поховання коней і залежних осіб, кількість і якість зброї, прикрас, посуду). За його схемою дерев'яний посуд з'являється в третій групі поховань поряд з бронзовим посудом. Діаметр таких курганів у середньому 11 м. Розміри поховальної камери 1,75 x 2,50 м. Серед супроводжуючого матеріалу: озброєння, більше 100 одиниць наконечників стріл, прикраси зі срібла та бронзи. Цю групу дослідник відносить до заможного населення простих кочовиків. У похованнях з четвертої по сьому групи вже зустрічається дерев'яний посуд із золотим оздобленням. Саме ці групи належать до скіфської знаті. Їхні поховальні комплекси мають у діаметрі 15 м і більше, розміри камери — від 2,10 x 3,31 м до 3,95 x 4,57 м. Серед супроводжуючого інвентаря є зброя, більше 100 вістрів стріл, захисний обладунок, пояс, золоті та срібні прикраси, антична кераміка. Крім супроводжуючого поховання коня, з'являється і поховання слуги [10].

Інший підхід до ранжування скіфського суспільства, зокрема скіфської знаті, пропонує Ю. В. Болтрик. Дослідник вважає, що найоб'єктивнішим показником затрат праці на зведення кургану є об'єм насипу поховальної споруди. При цьому він припускає, що існувала певна традиція щодо кількості матеріалу, якій доставляли для спорудження насипу могили залежно від соціального статусу похованого. Мірилом виступала кількість возів, що підвозили матеріал (блоки дереву) [7].

Наше дослідження ґрунтується на матеріалах 65 поховань, в яких виявлено дерев'яні чаші, оздоблені металевими елементами. Це пам'ятки з Лісостепового Подніпров'я і Північного Причорномор'я, що вкладаються в хронологічний діапазон V — поч. III ст. до н. е.

Спираючись на досвід попередніх дослідників, для визначення соціального статусу поховань, де виявлено дерев'яні чаші, ми викорис-

товуємо наступні показники: діаметр кургану та його висота (слід зазначити, що через розорювання не у всіх курганів зберігся первинний насип), розмір поховальної камери, поховальний інвентар, такий як зброя (наконечники стріл, меч), захисний обладунок, супровід коня, слуг. Саме ці дані виразно ілюструють специфіку розшарування в скіфському суспільстві.

Дерев'яні чаші

в похованнях V ст. до н. е.

Серед 18 поховальних пам'яток [3, с. 94–95, 129–131; 4; 14, с. 176–324; 15; 23; 27; 30, с. 87–88] Лісостепового Подніпров'я, в яких були знайдені дерев'яні чаші, прикрашені золотими платівками, можна виділити кургани з діаметром 28–36 м (курган 1 поховання 1 с. Яснозор'є, курган 12 с. Стеблів, курган 4 с. Берестяги, курган 4 поховання 2 с. Пастирське, курган 2 с. Більське урочище Перещепино). Їхня висота різна — від 1,6 до 4 м. Це можна пояснити різною збереженістю насипів у зв'язку з їх довготривалим розорюванням. Поховальна камера в них досить значних розмірів — 1,6–3 x 2,8–4 м. Супроводжуючий інвентар представлений наступною зброєю: у семи випадках наконечниками стріл, у чотирьох — мечами, в трьох — захисним обладунком і в одному — поясом. Щодо статевої диференціації, то в п'яти випадках можна стверджувати, що це чоловічі поховання. Також у цій групі маємо дерев'яну чашу, яку знайдено в парному похованні у кургані 4 с. Берестяги. Більшість інвентаря призначалася саме для чоловіка (прикраси, зброя, набірні пояси). Платівки від чаші знаходилися біля меча і наконечників стріл і тому, швидше за все, ця чаша належала чоловікові. Про досить високий статус похованих свідчить і те, що їх супроводжував кінь, покладений в одну камеру, а в курганній групі цього могильника саме цей курган є центральним [14, с. 3].

До другої групи можна віднести кургани діаметром 44–65 м (кургани 400, 401, 403 с. Журовка, кургани 33, 66 с. Бобриця, курган 469 с. Тур'я, курган 6 м. Умань). Висота їх становила від 3 до 6 м, а розміри поховальних камер 4–4,85 x 4–7,1 м. Серед озброєння похованих зустрічаються наконечники стріл (чотири випадки), захисний обладунок (два випадки), пояс і меч.

Відомі три поховання, які супроводжувалися конями. Це поховання в кургані 400 с. Журовка, курган 401 с. Журовка та курган 33 с. Бобриця [4, с. 9, 14–15].

Найбільшими в цій групі є кургани 402 с. Журовка і 512 с. Тур'я діаметром 65 і 68 метрів від-

повідно та висотою 5,5 м. Їхній інвентар фактично відсутній через пограбування (відомо лише про наявність фрагментів мечів в Тур'ї і дев'яти сфероїдів у Журовці) [4, с. 21; 14, с. 242].

Слід звернути увагу і на курган 1 с. Яблунівка, який при діаметрі 34 м мав висоту 8,5 м, що є досить високим показником для цього періоду [29, с. 115–118].

Довести, що всі поховані чоловічої статі неможливо. Проте можемо стверджувати, що поховання в кургані 401 с. Журовка і кургані 2 поховання 2 с. Яснозор'є є чоловічими [4, с. 13–19; 15, с. 49].

Досить незвичне поховання досліджене і в кургані 66 с. Бобриця. Кістяк головного небіжчика лежав посередині камери, а біля нього з усіх боків, крім південно-східного, розташувалося ще п'ять скелетів. Під стінкою за головою головного небіжчика, в теракотовій античній посудині (яку було розбито ще в давнину і відремонтовано, на що вказують відповідні отвори), знаходилися платівки від дерев'яної чаші. Серед супроводжуючого інвентаря, крім грецького посуду, були також знайдені елементи вуздечки, прикраси, але нам цікавіше бронзове дзеркало і велике блюдо з пісковіку, які могли належати жінці. В. Г. Петренко навіть стверджує, що в цьому кургані похована жриця із супроводжуючими її слугами, на що вказує наявність блюда з пісковіку, яке використовувалося як переносний жертovníк [26, с. 14].

Платівки від дерев'яних чаш відомі і в курганах на Посуллі. Наприклад, власником дерев'яної чаші був воїн у впускному похованні кургану 2 поховання 2 біля с. Аксютинці. Курган мав висоту 10 м (на жаль, його діаметр авторами розкопок не наводиться, хоча він був найбільшим у своїй групі). оскільки вищезгадане поховання було впускне, слід звернути більшу увагу на розміри поховальної камери, які досить великі — 8,5 x 4,2 м, і інвентар, що складався з 400 наконечників стріл, захисного обладунку та меча [12, с. 34–35].

Не менш чисельними є дерев'яні чаші в степовій смузі Північного Причорномор'я. Ми оперуємо знахідками з 19 поховань [13; 14, с. 60–62; 16, с. 60–62; 22, с. 23; 25, с. 4–19; 29, с. 122–123; 35, с. 33, 55, 21–22, 245; 34, с. 176–181].

Діаметр курганів цих могил (з яких сім впускних) — 25–35 м, висота — від 1 до 4 м, насип в більшості з них сильно зруйнований оранкою. Розміри поховальних камер — 1,45–5 x 3,15–5,6 м. У 15 випадках озброєння представлене наконечниками стріл. Достовірно відомі великі набори стріл в кургані 2 поховання 2 с. Кор-

нівка (328), кургані Мала Цимбалка (300), кургані 5 поховання 2 с. Архангельська Слободка (500). Захисний обладунок знайдено в семи похованнях, пояс — у восьми, меч — у дев'яти. За висотою серед цих курганів вирізняється курган Велика Знам'янка (1884 р.), який розкопав Д. Я. Самоквасов. Дослідник вказує висоту 7 м при діаметрі 34 м. На жаль, інвентар у похованні майже не зберігся, оскільки курган докопувався після грабівницьких розкопок селян. Д. Я. Самоквасов закінчував досліджувати курган і знайшов лише незначні залишки інвентаря (ручку від металевого черпака, пару залізних наконечників списів і золоті платівки) [29, с. 122–123].

Коні супроводжували чотири поховання: курган с. Арциз, курган с. Омельник, курган 13 с. Велика Знам'янка курган 1 Завадських могил [2; 5; 20; 25].

З представленої нами вибірки лише поховання в кургані 13 с. Велика Знам'янка парне — чоловіка та жінки. В. Ю. Мурзін припускає, що розграбоване поховання біля м. Дніпрорудного також було парним — чоловіка і жінки, про що свідчить інвентар [21, с. 61].

Дерев'яні чаші

в похованнях IV — поч. III ст. до н. е.

Усі 19 курганів степу Північного Причорномор'я, де були знайдені залишки дерев'яних чаш [8; 9; 17, с. 155–158, 220–222, 227–229; 19; 24; 33], можна розподілити на три групи. До першої групи відносяться вісім курганів діаметром 10–35 м. Висота їх становить від 0,4 до 3,2 м. Вони регулярно піддавалися оранці. Розміри поховальних камер — 1–4,6 х 2,3–5,7 м. У семи похованнях зафіксовані наконечники стріл, у трьох — захисний обладунок і пояс, у чотирьох — меч. Зазначимо, що в цій групі дерев'яні чаші, крім знахідок золотого оздоблення з кургану 23 с. Шевченкове, кургану 1 Сторожевих Могил, кургану 3 Іспанових Могил, Хоминної Могили, були прикрашені бронзовими елементами: платівками, цвяхами, скобами [17, с. 155–158, 220–222, 227–229; 36]. Другу групу становлять кургани діаметром 40–60 м, висотою 4,8–8,4 м. Це Мелітопольський курган, Вишнева Могила, Бердянський курган. Їхній інвентар представлений багатим набором золотих речей і зброєю.

Зупинимося більш детально на Бердянському кургані, адже його Б. М. Мозолевський відносив до третього щаблю в своїй схемі соціальної стратифікації, тоді як розглянуті раніше займають нижчу сходинку [31]. Дійсно, Бердян-

ський курган відрізняється не лише більшою висотою (8,4 м) і глибиною (15 м), а й тим, що всі три могили кургану були споруджені одночасно як єдиний комплекс. І якщо в південній могилі розміщувався слуга–виночерпій, в східній — пристаріла залежна жінка, то центральну могилу, де знаходилися три дерев'яні чаші, на думку Ю. В. Болтрика, займав володар Азовського Причорномор'я (він помер у той період, коли в Причорномор'ї ще не встановилася одноосібна авторитарна влада) [6].

До третьої групи входять кургани Солоха і Олександрополь. У них дерев'яних чаш із золотим окуттям налічується від двох до п'яти посудин. Діаметр насипу цих курганів 100–110 м при висоті 18–21 м. Усім добре відомий їхній розкішний супроводжуючий інвентар, який дослідниками вже давно визначено як царські [1; 18].

Декоровані металом набори дерев'яних чаш виявлено в таких похованнях V ст. до н. е.: кургані 2 поховання 2 с. Яснозор'є, курганах 400, 401 с. Журовка, курганах 1, 2 с. Яблунівка, кургані Баби, кургані 13 с. Велика Знам'янка, кургані с. Омельник, кургані 1 Завадських Могил. Ці набори належали як дружинникам, так і більш впливовим особам, поховання яких супроводжували коні та слуги. У IV ст. до н. е. декілька дерев'яних чаш, оздоблених металевими аплікаціями, знайдено лише в курганах найвищого рівня, тобто так званих «царських» — Бердянському кургані, Солосі, Олександрополі.

Висновки

Таким чином, дерев'яні чаші, оздоблені золотими платівками, з комплексів V ст. до н. е. пов'язані з похованнями воїнів–дружинників, на що вказує наявність у могилі зброї, захисного обладунку, інколи і поховання коня. Прикрашені золотом дерев'яні чаші представлені в похованнях аристократії, яку супроводжували в потойбічний світ залежні особи. Дерев'яні чаші також знайдено в парних похованнях чоловіка і жінки із супроводом коня. Можливо, саме в цих курганах поховані регіональні скіфські володарі зі своїм почетом.

Якщо раніше вважалося, що дерев'яні чаші з металевими аплікаціями зустрічаються лише у чоловічих похованнях, то тепер можна припустити, що поховання в кургані 66 с. Бобриця належить жінці–жриці. На наш погляд, це поховання дійсно належить особі, яка виконувала культові функції. Та чи було воно жіночим, точно можна було б сказати лише після антропологічного визначення кістяка.

У IV ст. до н. е. ситуація змінюється — основна маса поховань з чашами припадає на терито-

рію степів Північного Причорномор'я. Набори дерев'яних чаш, оздоблених дорогоцінним металом, зустрічаються тільки в похованнях осіб, які належали до найвищих соціальних щаблів. З'являються поховання з дерев'яними чашами, які прикрашені бронзовими елементами.

Відповідаючи на питання, винесене в заголовок цієї статті, можемо констатувати, що

дерев'яний посуд, оздоблений металом, належав соціально вагомим чоловікам. Проте, як виявляється ймовірно в поховання жінок (курган бб с. Бобриця). Проте остаточно це можуть підтвердити лише цілеспрямовані антропологічні дослідження, яких, на жаль, сьогодні немає.

Список літератури

1. Александропольский курган // ДГС. – СПб., 1866. – Вып. I. – С. 1–25.
2. Алексеева И. Л. Скифское погребение г. Арциз. Чобручский археологический комплекс и вопросы взаимовлияния античной и варварских культур (IV в. до н. э. – VI в. до н. э.). Материалы полевого семинара г. Тирасполь – с. Глинное 28–30 августа 1997 г. / И. Л. Алексеева, С. Б. Охотников, Е. Ф. Редина. – Тирасполь : [б. в.], 1997. – С. 48–51.
3. Бобринский А. А. Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы / А. А. Бобринский. – СПб. : Типография главного Управления Уделов, 1901. – Т. 3. – 174 с.
4. Бобринский А. А. Отчет о раскопках, произведенных в 1903 г. в Чигиринском уезде Киевской губ. / А. А. Бобринский // ИАК. – 1905. – Вып. 14. – С. 1–22.
5. Бокий Н. Отчет Кировоградского краеведческого музея о раскопках в Кировоградской области за 1968 г. / Н. Бокий // Науковий архів ІА НАНУ. – 1968. – № 81. – С. 13–14.
6. Болтрик Ю. В. Бердянський курган / Б. В. Болтрик, Е. Е. Фіалко, Н. Н. Чердниченко // РА. – 1993. – № 3. – С. 140–156.
7. Болтрик Ю. В. Попытка социальной стратификации Скифии второй половины IV века до н. э. / Ю. В. Болтрик // Проблемы археологии юго-восточной Европы : тезисы докладов. — Ростов-на-Дону : [б. в.], 1998. – С. 89–90.
8. Бунятян Е. П. Курганная группа Шевченко III / Е. П. Бунятян // Курганы южной Херсонщины / отв. ред. В. В. Черненко. – К. : Наукова думка, 1977. – С. 115–117.
9. Волкобой С. С. Скифский могильник «Славянка» у с. Шолохово на Днепропетровщине / С. С. Волкобой, В. Н. Шалобудов, В. А. Лихачов // Курганные древности степного Поднепровья (III–I тыс. до н. э.). – Вып. 3. – 1979. – С. 47–48.
10. Генинг В. Ф. Проблемы социальной структуры общества кочевых скифов IV–III вв. до н. э. по археологическим данным / В. Ф. Генинг // Фридрих Энгельс и проблемы истории древних обществ. Сборник научных трудов / Академия наук УССР, Институт археологии. – К. : Наукова думка, 1984. – С. 124–152.
11. Извлечение из отчета Д. И. Еварницкого о раскопках произведенных им летом 1897 близ села Михайлово-Апостола, Херсонской губернии и уезда // ОАК за 1897. – СПб., 1900. – С. 133–137.
12. Ильинская В. А. Скифы Днепровского лесостепного Левобережья / В. А. Ильинская. – К. : Наукова думка, 1968. – 268 с.
13. Ковалев Н. П. Скифские курганы у с. Корнеевка Запорожской области / Н. П. Ковалев, С. В. Полин // Курганы степной Скифии : сборник научных трудов / отв. редакторы Ю. В. Болтрик, Е. П. Бунятян. – К. : Наукова думка, 1991. – С. 33–52.
14. Ковпаненко Г. Т. Памятники скифской эпохи Днепровского Лесостепного Правобережья / Г. Т. Ковпаненко, С. С. Бессонова, С. А. Скорый. – К. : Наукова думка, 1989. – 333 с.
15. Ковпаненко Г. Т. Новые погребения раннего железного века в Поросье / Г. Т. Ковпаненко, С. С. Бессонова, С. А. Скорый // Древности скифов : сборник научных трудов / отв. ред. Е. В. Черненко – К. : Институт археологии НАН Украины, 1994. – С. 43–51.
16. Ковпаненко Г. Т. Раскопки курганов у с. Ковалевка / Г. Т. Ковпаненко, Е. П. Бунятян, Н. А. Гаврилюк // Курганы на южном Буге / отв. ред. В. Ф. Генинг. – К. : Наукова думка, 1994. – С. 60–62.
17. Кубышев А. И. Раскопки Херсонской археологической экспедиции в 1980 г. / А. И. Кубышев, В. В. Дорофеев, Ю. А. Шилов и др. // Науковий архів ІА НАНУ. – 1980. – № 15. – С. 155–229.
18. Манцевич А. П. Курган Солоха / А. П. Манцевич. – Л. : Искусство, 1987. – 143 с.
19. Мозолевский Б. Н. Скифские погребения у с. Нагорное близ г. Орджоникидзе на Днепропетровщине / Б. Н. Мозолевский // Скифские древности / отв. ред. Е. В. Черненко. – К. : Наукова думка, 1972. – С. 208–227.
20. Мозолевский Б. Н. Скифские курганы в окрестностях г. Орджоникидзе на Днепропетровщине (раскопки 1972–1975 гг.) / Б. Н. Мозолевский // Скифия и Кавказ : сборник научных трудов. – К. : Наукова думка, 1980. – С. 70–154.
21. Мурзин В. Ю. Два раннескифских комплекса из Запорожской области / В. Ю. Мурзин // Новые исследования археологических памятников на Украине / отв. ред. В. Д. Баран. – К. : Наукова думка, 1977. – С. 54–68.
22. Мурзин В. Ю. Скифская архаика Северного Причерноморья / В. Ю. Мурзин. – К. : Наукова думка, 1984. – 135 с.
23. Мурзин В. Ю. Дослідження Перещепинського курганного могильника / В. Ю. Мурзін, Р. Роле, С. А. Скорий // Археологія. – 1995. – № 2. – С. 66–71.
24. Отрошенко В. В. Отчет Запорожской экспедиции за 1976 г. / В. В. Отрошенко, С. С. Бессонова, Ю. В. Болтрик и др. // Науковий архів ІА НАНУ. – 1976. – № 6. – С. 73–92.
25. Отчет о раскопках Запорожской экспедиции в 1984 г. / В. В. Отрошенко, Ю. А. Рассамкин, Л. Ф. Константинову та ін. // Науковий архів ІА НАНУ. – 1984. – № 10. – С. 4–19.
26. Петренко В. Г. Правобережье Среднего Приднепровья в V–III ст. до н. э. / В. Г. Петренко // САИ. – Вып. Д. 1–4. – 1967. – С. 14.
27. Покровська Є. Ф. Кургани скіфського часу біля Умані / Є. Ф. Покровська, О. П. Діденко // Археологія. – 1970. – Т. XXIII. – С. 66–71.
28. Рябова В. О. Дерев'яні чаші з оббивками з курганів скіфського часу / В. О. Рябова // Археологія. – 1984. – Вип. 46. – С. 31–44.
29. Самоквасов Д. С. Могилы Русской земли. Описание археологических раскопок и собрание древностей / Д. С. Самоквасов. – М. : Синодальная типография, 1908. – 271 с.
30. Скорый С. А. Стеблев : скифский могильник в Поросье / С. А. Скорый. – К. : Ин-т археологии НАН Украины, 1997. – 173 с.
31. Тереножкин А. И. Мелитопольский курган / А. И. Тереножкин, Б. М. Мозолевский. – К. : Наукова думка, 1973. – 264 с.
32. Фіалко Е. Е. Дерев'яні чаші — знаки воїнської доблесті у скифов / Е. Е. Фіалко // Старожитності степового Причорномор'я і Криму : збірник наукових праць. – Запоріжжя : [б. в.], 2004. – С. 269–272.

33. Чердиченко Н. Н. Отчет Верхнетарасовской экспедиции 1976 г. / Н. Н. Чердиченко, Я. И. Болдин, Е. П. Буянтян и др. // Науковий архів ІА НАНУ. – 1976. – № 2. – С. 64–68.
34. Черненко Є. В. Скіфські кургани V ст. до н. е. поблизу м. Жданова / Є. В. Черненко // Археологія. – Т. XXIII. – 1979. – С. 176–181.
35. Скифские погребальные памятники степей Северного Причерноморья / Е. В. Черненко, С. С. Бессонова, Ю. В. Болтрик та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – 368 с.
36. Шапошникова О. Г. Отчет о работе Ингульской экспедиции за 1971 / О. Г. Шапошникова // Науковий архів ІА НАНУ. – 1971. – № 28. – С. 72–76.

T. Sai

WHO WAS OWNER THE WOODEN BOWLS?

The article is devoted to Scythian burial with wooden bowls with forest-steppe Dnieper area and the northern Black Sea area in V-IVst. to BC. Determine who was the owner of wooden bowls, which place this persone held in society.

Keywords: burial, social status, society, wooden bowls.

Матеріал надійшов 01.04.2013 р.

УДК 903.22 (=221.16) Ш427

Шелехань О. В.

ПІДСТАВА ДЛЯ ТИПОЛОГІЇ СКІФСЬКОЇ КЛИНКОВОЇ ЗБРОЇ: КУЛЬТ ЧИ МОРФОЛОГІЯ?

Статтю присвячено критичному аналізу спроби побудови типології скіфської клинкової зброї на основі її гіпотетичного культового навантаження. Показано пріоритет технологічних та морфологічних даних над теоретичними.

Ключові слова: клинкова зброя, скіфський час, фалічна символіка, типологія.

Варіабельність предметів озброєння у часі та просторі відображає певні зрушення у матеріальній культурі. Уже понад 20 років у літературі існує думка про те, що «скіфська» форма меча копіює чоловічі статеві органи. Найбільш послідовно її розвинуто у ряді статей А. Ю. Алексеєва. Вона ґрунтується на наступних положеннях. Кинджали зображено на антропоморфних стелах поруч з пахом, що свідчить про їх взаємозв'язок. Атрибут скіфського Ареса — меч, отже з огляду на хтонічну сутність божества він може бути і символом родючості. Форма специфічних перехресть повторює контури статевих органів [1; 2]. У загальних рисах ця гіпотеза була підтримана багатьма дослідниками, хоча не отримала аргументів *pro*, окрім висунутих автором.

На підставі викладених вище положень запропонована типологія клинкової зброї ґрунтувалась, передусім, на подібності до фалосу [2, с. 276]. При цьому критикувалась типологія

А. І. Мелюкової, згідно з якою основною ознакою класифікації обрано комбінацію форм перехрестя та навершя [19]. Таку схему ще на початку ХХ сторіччя запропонували М. І. Ростовцев та В. Гінтерс [25, с. 55; 38, с. 23]. На думку А. Ю. Алексеєва, ця схема може бути лише інструментом для речознавчих та хронологічних схем, але не мала б сенсу для виробників та власників зброї. Натомість висунуто схему, яка мала б відбивати ідею, що спонукала надавати виробам певного вигляду.

А. Ю. Алексеєв проаналізував 256 зразків клинкової зброї скіфського часу широкого територіального діапазону. У результаті було виділено 54 показові риси. Кореляція показників дозволила виділити групи речей з певним набором характеристик. Основну увагу було приділено типу, якому надавалась первинна культурна функція. Йдеться про кинджали з серце-, нирко- та вісілкоподібними перехрестями. Оскільки